

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

BRETZ ANNAMÁRIA

Bod Péter életrajza Pelsőczy Kovács Jánosról

Bod Péter életműve igazi filológiai kincsesbánya. Nemegyszer rejt forrásértékű adatot az impozáns anyag, mely közel harminc év alatt a kisebb könyvtárnyi könyvben és kéziratban felhalmozódott. Számos kéziratot és nyomtatott művet csak Bod feljegyzéseiből ismerünk,¹ sőt, a kuriózum adatok mellett lépten-nyomon találunk máshonnan nem ismert idézeteket, szövegrészleteket. A *Magyar Athenas* előljáró beszédében ilyen forrásértékű közlés például Baranyai Decsi János levele Telegdi Jánosnak, az *Erdélyi Féniks* jegyzeteiben a Tótfalusi- és a Pápai Párizz-levél.

A *Smirnai Szent Polikárpus* (Nagyenyed, 1766) sem kivétel ebből a szempontból. A püspökéletrajzok közül a legfigyelemreméltóbb Pelsőczy Kovács Jánosé,² nem az eseménydús élettörténet, hanem a szöveg forrásai miatt. Bod a mindössze hat hétig regnáló püspök fiatalkori itineráriumát és naplóját használta fel az életrajz összeállításakor, s (viszonylag) hosszan idéz belőlük.³ Az előljáró beszédbeli (kötelező) mentegetőzés ellenére Bodnak ebben az életrajzban sikerült eredeti, kéziratot forrásokból összeszednie az adatokat.

Pelsőczy Kovács János (1672–1749) életéről nagyon keveset tudunk. Amit mégis, azt mind Bod Pétertől: a *Polikárpus*-beli fejezet Pelsőczy János legteljesebb életrajza. Ezt használta fel Zoványi Jenő is Pelsőczy-szócikkéhez.⁴ A későbbi erdélyi püspök Magyarországon született, tanulmányai során jutott el Erdélybe, s Gyulafehérvárról indult peregrinálni. Külföldi tartózkodása alatt három egyetem matrikulájába írta be a nevét (Utrecht, Leiden, Franeker),⁵ de Bod leírja, hogy útja kezdetén pár hónapot Odera-Frankfurtban

1 Vö. pl. SIMON Melinda, SZABÓ Ágnes, *Bethlen Kata könyvtárának rekonstrukciója*, bev. DEÉ NAGY Anikó, Szeged, Scriptum Kft., 1997 (A Kárpát-medence koraiújkori könyvtárjai, 2), 121–122.

2 BOD Péter, *Smirnai Szent Polikárpus*, [Nagyenyed], [Kis György], [1766], 190–198.

3 Erre az érdekességre Sárdi Margit hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

4 ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, szerk. Dr. LADÁNYI Sándor, Bp., A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977, 466–467.

5 Henk VAN DEN GRAAF, *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században 1690–1795*, Kolozsvár, Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet, 1979, 58–59, ill. 237; SZABÓ Miklós, TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*, Szeged, JATE, 1992 (Fontes rerum scholasticarum, 4), 145.

is tanult. Hazatérése után Keresztesi Sámuelnél szolgált, majd Felsőszentmihályra került. Közvetlenül az enyedi vész után Magyarigenben lett lelkész, s ott szolgált egészen haláláig. Titulusai: esperes (1717), generális notárius (1740), püspök (1748). Főjegyzőségéről és püspökségéről alig maradt fenn adat.⁶

Hermányi Dienes József feljegyzett róla két rövidke anekdotát. Az egyikben egy velős mondás olvasható a gyulafehérvári esperestől: „Pelsőczy János:/ ki egy néhány napig Püspök vala:/ Fejérvári Tractus Esperestje lévén, mene az Ekklesiák visitálására; jól esmeri vala pedig abban a kis Tractusban az Embereket, nem igen lévén az egész Tractusban is több református, mint az Enyedi Ekklesiában: látván, hogy hóلمي legörbött paraszt vén emberek jönnek eleibe mónda: Nézd el! a gonosz lelkiismeret mind legörbesztette őket.”⁷ A másik említés a gasztronómiai jellegű feljegyzések közt kapott helyet: „Pelsőczy János az Igeni Pap is a sült malacznak a farkát nem nézhette; mindjárt elkellett vágni, s azután megcsendesedett.”⁸

Pelsőczyt possessorként is ismerjük. Az ő birtokában volt egy darabig Lencsés György *Ars Medicájának* 1577-ben készült szerzői tisztázata.⁹

Pelsőczy Kovács János nem írt sokat. Szabó Károly feljegyezte két disszertációját,¹⁰ Petrik Géza egy halotti beszédét Bonyhai Simon György felett.¹¹ Herepei János szerint Bod Péter ebből a szövegből, s az ugyanakkor tartott egyéb temetési beszédekből örököltette meg Bonyhai Simon György élete leírását.¹² Pelsőczy üdvözlőverset is írt egyik peregrinustársa, Solymosi Mihály disszertációjához.¹³ Ezenkívül tudomásunk van kézirat

6 Vö. *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltárának mutatója*, összeáll. DÁNÉ Veronka, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2002 (Erdélyi református levéltári kiadványok, 2), 296–297.

7 *Hermányi Dienes József Szépprózai munkái*, s. a. r. S. SÁRDI Margit, Bp., Akadémiai, 1992 (Régi Magyar Prózai Emlékek, 9), 303.

8 Uo., 344.

9 *XVI. századi magyar orvosi könyv*, bev., közléteszi VARJAS Béla, Kolozsvár, 1943, XXI. – A kézirat további sorsáról lásd PÁPAI PÁRIZ Ferenc, *Békességet magamnak, másoknak*, bev., jegyz. NAGY Géza, Bukarest, Kriterion, 1977, 639–640. – Az egykor Pelsőczy tulajdonában (is) lévő kézirat ma Marosvásárhelyen található.

10 *Disputatio Theologica De Votivo Anathemate Pauli. ad Rom. IX. vers. III*, Lugduni Batavorum, 1699 (RMK III, 4137), és *Dissertationis Historico-Philologico-Theologicae, Tremendum Vindictae Divinae Monumentum, In Perennem Memoriam Ananiae Et Sapphirae, Actor. Cap. v. vs. 1–12. miraculosè erectum Exhibentis*, Trajecti ad Rhenum, 1699 (RMK III, 4153).

11 *Isten és emberek előtt becsületos halála néhai Bonyhai Simon György uramnak... megtiszteltetését világ eleibe terjesztette az istenfélő özvegy (Kapronczai György, Benkő Ferenc, Szigeti Gyula István, Rima Szombati Sámuel, id. Pelsőczy János halotti beszédei)*, Kolosvárott, Szatmári Pap Sándor, 1738.

12 *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, III, Herepei János cikkei*, szerk. KESERŰ Bálint, Budapest–Szeged, 1971, 434.

13 SOLYMOSSI Michael, *Dissertatio Theologico-Practica, De Tentationibus Jesu Servatoris Homini*, Lugduni Batavorum, 1699 (RMK III, 4138).

műveiről. A Bod Péter könyvtáráról készült hagyatéki jegyzékben Pelsőczy neve alatt a következő címek maradtak fenn: *Adnotationes nonnullae Theol.*, Pelsőczy *Catechizatioja*, *Itinerarium Pelsőczyi*, *Diarium Albense*, *Lucubrationes Academicae*, *Lucubrationes Academicae Tom. 2.*, *Excerpta Theol.*, *Lelki multság*.¹⁴ Nyilvánvaló, hogy a magyarigeni lelkészséget elfoglaló Bod a parókián rábukkant közvetlen elődjének kéziratok feljegyzéseire, jegyzeteire, s azokat olvasta és felhasználta – mint azt az életrajz jól bizonyítja.

Bod Péter az életrajz három pontján idéz Pelsőczy kézírataiból. Először az *Itinerarium*-ból szemezget, a peregrinatio academica során látott érdekességekből (szíami ikrek, írott szemű gyermek, lábbalfestő, törpe, óriás, játékhajó). Bod itt-ott magyarázatokkal látja el Pelsőczy szövegét, és saját peregrinációja tapasztalatait is megosztja az olvasóval. A második idézetben Pelsőczy Enyed 1704-es pusztulásáról ír, s arról, hogyan élte túl a szörnyűségeket. Ez a rész odaállítható a többi korabeli forrás mellé.¹⁵ A harmadik, rövid részlet Pelsőczy öregkori, kedvesezett feljegyzése.

A Pelsőczy-életrajz az alábbiakban olvasható. A szöveget mai helyesírás szerint írtam át, de a régies alakokat megőriztem. Bod Péter kiemeléseit megtartottam, s az eredetihez híven kurzívval szedtem a Pelsőczy Kovács Jánostól idézett részeket.

Pelsőczy János püspökről

1. *Pelsőczynek* neveztetett Pelsőczyről, amely mezővárosocska vagy Magyarországon, Gömör vármegyében, Pelsőczy Kovács János, aki abban a helységben vette világi életét 1672. esztendőben. Kinek is édesatyja volt *Kovács István*, akiről *Fabricius*nak kezdete volt írni nevét akadémiákon, szegény rendű, alacsony sorsú, de a mennyei tudománynak tudásával isteni félelemmel és kegyességgel gazdag ember. Aki születésétől fogva ezt az egyetlen fiát arra szánta volt, hogyha Istennek úgy fogna tetszeni, szolgálja az Isten oltára körül, lenne az Isten beszédét hirdető sáfár, pap. Azon is igyekezett teljes tehetsége szerint, hogy azt a szent hivatalt megillető kegyességben és tudományban neveltetnék.

2. Mindjárt azért mihelyen annyira nevedett, hogy a tanulásra alkalmatossá lehetne az iskolában, hazájában kezdette szorgalmasan taníttatni. Azután vitte Rimaszombatba 1681. esztendőben, és adta a Kaposi Sámuel keze alá, ki is akkor ott oskolamesterséget viselt nagy haszonnal. A szegény és a gazdag egybe találkoznak Isten városának piacán, s mindeniket az Úr állítja oda a maga dicsőségére. A szegény körül az isteni gondviselésnek majd több és szemben tűnhetőbb nyomai látszanak, mint az gazdag körül. Sokképpen kitetszett ez a Pelsőczy János szegénységében is az

14 RADVÁNSZKY Béla, *Bod Péter könyvtárának jegyzéke*, MKsz, 1884, 85–86.

15 Vö. R. VÁRKONYI Ágnes, *A Rákóczi-szabadságharc kibontakozása Erdélyben (1703–1704. júl.)*, Századok, 1954, 15–73; itt 62–63.

ő gyermekségétől fogva. Rimaszombatban rendelé Isten néki táplálására ama nagy emlékezetű Harsányi Móricz Istvánt, aki a gályákra való eladattatása után megszabadulván és a hazájába visszajővén, ismét a rimaszombati ekklezsiában viseli vala az első papságot nagy hatalommal és kedvességgel. Ez ott laktában táplálta, ruházta, a fia mellé felvén. Kinek fia idővel akadémiákra is ment vala, de a hazába visszajővén, és a papi hivatal, amelybe béállott vala Losoncra, nem tetszván, Nagyszombatban veres barátta lett volt.

3. Ment 1686. esztendőben Debrecenbe tanulni, az holott ismét támasztott Isten egy jó embert néki, aki táplálta s segítette, hogy tanulhasson. Itt az *examen* alkalmosságával a nagy gyülekezetben hosszú görög orációt mondott el, amelyért a professzorok és kurátorok előtt nyert magának nagy kedvességet. Innen ment deákságra Miskolcra, ahol szépen virágzó oskola lévén, a tudomány szépen virágzott a jó tanítók kezek alatt. Végre 1691. esztendőben Erdélybe bėjővén, a fejérvári nagyhírű kollégiumban kezdette folytatni tanulását, lévén ott akkor professzorok ama nagy lelkű Isten embere s minden kegyességnek tüköre, a Komáromi István, és nagy tudományával s bölcsességével magának a magyar világban hírt, nevet s nagy kedvességet szerző Szentírás-magyarázó doktor, a Kaposi Sámuel. Kiknek vezérlések alatt, a tudományokban szép épületet vett s magának nyert nagy kedvességet.

4. Ennek gyümölcse volt az, hogy a szükség úgy hozván, a professzorok küldötték káplánságra a második Apafi fejedelem udvarába, ahol három fertály esztendőt töltött el oly kedvességgel, hogy az ebesfalvi ekklezsiában való papságra hivatalt adna a fejedelem, de a professzorok, hogy elfogadja, nem javallották. Annakutánna Keresztesi Sámuel úr egy deákot kérvén maga mellé a szolgálatra, ismét *Pelsőczit* adták ki a professzorok, ahol oly kedvességet adott Isten néki, hogy az úr *academica* promotiót ígérne néki. Melyet meg is adott, többet kétszáz aranyból, ugyanis akadémiákra indulásakor 1697. esztendőben, november 5-én, egyszersmind adott kezébe Kolozsváron száznolcvan aranyakat, azután is pedig küldött hazajövetelére szép summát. Még akkor fenn lévén az a szokás, hogy az urak közül hol egyik, hol másik, mikor Isten tehetséget adott kezekbe, egy-egy deákot elküldöttek akadémiákra. Így küldötte vala el Bethlen Sámuel úr maga költségén Nádudvari Pétert, aki azután oly nagyhírű pap volt Erdélyben. Fenn vagyon a híre, hogy a nagy Teleki Mihály is bizonyos időkbén küldött akadémiákra tizenkilenc deákot; annyi ezer forintokat adván útjukra.

5. Elindulván Istene kegyelméből, jó pátrónusa Keresztesi Sámuel úr segedelmével a felsőországi akadémiákra 1697. esztendőben, Szent András havában, a télre nézve meg-állapodott elsőben az Odera vize mellett való frankfurti akadémián, ahol folytatta tanulását tavaszig, tavasszal pedig ment Trájektumba, ahol hallgatta ama szelíd lelkű, de nagy bölcsességű Vitsiust, nagy *practicus* Matriktot, Leusdent, a magyarok atyjokat s másokat, disputált itt Vitsius alatt: *De mirabili Annaniae et Sapphiraе morte*. Úgy azután Lejdában laktában ugyan Vitsius alatt, aki Lejdába vitetett vala már professzornak: *De votivo Pauli anathemate, ad Rom.* 19. v. 3. Anno 1699.

Voltanak akkor a lejdai professorok *Triglandius, Spanheimius, Mark, Sengverdus, Volderus*, akik alatt folytatta tanulását. Ezekután ment Franékerába, v. der *Vajen, Vitringa, Röel, Renferd* kezek alá, akik magánosan is tanították. Így az Isten kiszolgáltatván a tanulásra az eszközöket, és mindenütt jóakarókat rendelvén, tanulását haszonnal végezte a felsőországi oskolákban, s az ott gyűjtött tudománnyal mint nagy gazdagsággal úgy tért vissza.

6. Leírta a maga utazását, jó, rossz, mi találta; micsoda ritkaságokat látott a városokban, templomokban, járásában, kelésében. Általírok én is ide, kettőt, hármát mint a természet rendjében igen nagy ritkaságot. *Láttam, azt írja, a trájectumi vásárban olyan spanyol gyermeket, akinek oldalából más gyermek nőtt ki. Ennek a kicsinynek hat foga volt, s fekete nagy üstöke, a feje nagy részén meg volt beretvélva. Ennek a formáját lehoztam magammal, maga a nagyobbik adta kezembe.*

A leidai vásárban láttam ezeket:

Hordoztatnak egy jeles frissen felöltötött hat- vagy hétesztendős gyermeket; kinek a jobb szemében ez az írás volt deák betűkkel: Deus meus. A bal szemében, rész szerint zsidó, rész szerint arábiai forma betűkkel: Elohim.

Volt egy csonka ember, akinek egy keze sem volt, sőt, a kezének semmi része, de valamiket az ép ember két kezeivel véghez szokott vinni, mindazokat a lábaival véghezvitte. Dobolt erősen, a puskát megtöltötte, a célt ellőtte, a koszperdet az ajtóba, a jobb lábán való két ujjai közül úgy hajította, hogy az erős deszkán is a mezítelen fegyver általment; varrott, a túbe a cérnát bévonta, magát megberetvélta, írt franciául, németül, belgául. Én írását is hoztam, emellett minden mesterséges cselekedeteinek képjeit akkor megvettem, s magammal lehoztam.

Ennek világosítására ide lehet azt tenni, hogy a frankfurti akadémia könyvesházában, a ritkaságok között mutogatnak egy kisdud formában való írott deák bibliát, amelyet olyan ember írt, akinek keze nem volt, hanem mindeneket cselekedett, s azt is írta a lábával. A maga képét is szépen lefestette, s az is oda vagyon téve elől a bibliába, a képe alá pedig ezt írta: *Ecce! Quam mirabilis Deus in operibus suis.* Ezt ott magam is láttam.

Volt egy kicsiny harminc esztendős térdigérő ember, volt ellenben olyan magos, testes és csontos más ember, akinek mását Európában, amint mondották, nem lehetett találni.

Ugyanebben a házban volt egy kis tengeri hajócska, amelyben fából faragott emberek révészek voltak. Ha a hajósmester, aki hordozta, parancsolta, azon farképek a hajót meg-indították a padimentumon, a vitorlát fel- s alá húzták.

Volt fából kifaragott és szépen felöltözött kép is, amelynek a kezében tükör volt, ez a házat a sokaság között végig sétálta, ide s tova való tekingetéssel és térdhajással. Ehhez hasonlókat ma is szoktak mutogatni a pénzhalászok.

7. Erdélybe visszajővén, 1700. esztendőben, ősszel ment egyenesen a pátronusához, Keresztesi Sámuel úrhoz, hogy sok jóakaróját háládatossággal megköszönné.

Ahol szolgált közel másfél esztendeig, mikoron pedig onnan 1702. esztendőben, márciusnak 29. napján, rendes hivatala után elment volna Szentmihályfalvi ekkléziába, akkoron is a pátronusa egész papi köntössel felruházván, házi portékákkal s egyéb szükséges jókkal megajándékozván, úgy bocsátotta el maga mellől.

8. De abban az ekkléziában, noha igen szerették, és szép nemesi rendből állván, akkor magának is igen tetszett, sokáig nem maradhatott, mivel támadván a kuruci háborúság és Erdélybe is Magyarországról béharapózáván, mindnyájan nagy félelemben voltak, egyfelől a kurucoktól, másfelől a labancoktól. Melyre nézve, feleségét s cselédeit, egy szolgáján kívül, könyveivel s nevezetesebb féltő portékáival Enyedre szállíttatta. Maga is egy idővel látogatásokra odafordult, s osztán oda is szorult, ellepvén a kurucság Torda körül azokat a falukat. Azalatt karácsony előtt harmad nappal 1703. esztendőn a felséges császár hada meg-száll az Aranyos-parton, Szentmihályfalván alól, éjszaka pedig a *Generális Rabutin* parancsolatjából felgyújtják a falut, és elpredálják s elégetik egészen, elégett a templom, torony, pap háza, oskola; amely veszedelemben asztagja, szénakalangyái, bora, búzája, ott lévő minden házi portékája, s könyvei is, amelyek ott maradtak volt, mind elvesztenek. A megmaradott emberek, kemény téli idő lévén, elszéledtenek az erdőkre, vagy az épen megmaradott falukra. Nem volt azért osztán módja, hogy visszamenjen, hanem Enyeden maradtott a felesége házánál. De ott is levágattatván és elégettetvén Rabutin, Enyed várossát, márciusnak 16. napján, amely volt *Dominica Palmarum* 1704. esztendőben, a veszedelembé beleesett, s könyvein kívül és a hátán lévő papi ruháján kívül mindentől megfosztatott. Amelyet maga így ír le: *Érkezik Báró de Tisch véle lévő római császár Leopoldus Őfelsége armadája által, Enyed városának soha el nem felejthető, eléggé meg sem gyászolható és siratható, véres, lángos, tüzes, hamvas, kormos, példa nélkül való veszedelme, és hét órától fogva szintén délig tartó nagy romlása. Melyben én is jelen voltam feleségemmel, édes gyermekemmel, esztendőös kisleányommal, és egy szolgálómmal együtt. De abban az utolsó ítélethez némineműképpen hasonló veszedelemben is úgy mellém állott az Úrnak jobb keze, hogy amikor mások fegyver miatt elhullottanak, engem a fegyver elkerült; amikor mások tűz, füst miatt megfúltanak, én az Úrnak nevében tágas helyen lábaimon állottam. Amikor mások mindenektől megfosztattanak, papi, professzori emberek mezítelen maradtanak, engem sem személyemben, sem rajtam lévő öltözetemben az idegenek keze nem illetett. Mellettem lévő s karomon csüggő feleségem majd többire olyan mezítelen maradtott, s hagyatott, mint a világra mezítelen szokott ember születetni.*

9. Már akkor hivatala lévén a magyarigeni ekkléziába (egyszersmind hivattott Benedekbe, Fejérvárra, de ezt választotta), harmadnappal a veszedelem után, a sok félelmek között is az igeniek jó készüllettel utána mentenek, és magokkal mindenestől fogva Igenbe elvitték és kísérték, 1704. esztendőben, márciusnak 21. napján. Hogy élt Igenben és folytanak dolgai, el lehet hinni, hol örömmel, hol keserűséggel. Maga arról rövideden csak ezt hagyta írásban: *De vajha! Oh vajha Igenben dolgom úgy*

folylt volna, mint magát elsőben kezdette mutatni. Mindazonáltal, a mi egyházi szolgálatunknak (ha embereknek kedvekben nem akarunk lenni,) jutalma e világtól nem egyéb, keserűség. Azért erről semmit nem írok, és jobb hallgatni, mint sem írni valamit. Kenyerem, borom, költségem is, igaz dolog, míg közöttük éltem, volt – Istené a dicsőség – fogyatkozás nélkül, úgyhogy másoknak is eleget adhattam, adtam is ahová s akiknek a szükség kívánta s érdemlette.

10. A károlyfejérvári traktusban esperességre választatott 1717. esztendőben, amely hivatalt holtig viselt nagy serénységgel és vigyázással. A generális nótáriusságra választatott 1740. esztendőben, mely terhes hivatalban nagy buzgósággal és majd ereje felett való hatalommal forgott mindaddig, amíg a püspöki tisztre felvétel, s abban megerősített 1748. esztendőben, Szent András havának 27. napján. De ezt nem sokáig viselé, mivel hogy már az idő testének erejét elfogyatta vala, s az halandóságnak levetkezésére eljuttatá, Boldogasszony havának 18. napján, 1749. esztendőben, világi életének 77. esztendejében.